

АНОНИМ МУРОЖААТЛАР БИЛАН ИШЛАШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ

Зокиров Шерзод Илхом ўғли,

Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

Email: sherzokirov@gmail.com

ORCID: [0000-0003-2890-9120](https://orcid.org/0000-0003-2890-9120)

Аннотация

Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш тизимида аноним мурожаатлар билан ишлашнинг айрим ҳуқуқий ва амалий жиҳатлари таҳлил қилинган. Аноним мурожаат, махфий хабар ва коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар бериш тушунчаларининг ўзаро фарқлари очиб берилган. Ўзбекистонда коррупция ҳақида хабар берувчи шахсларни ҳимоя қилишнинг амалдаги механизмлари ҳамда аноним мурожаатларни кўриб чиқишга доир чекловлар ўрганилган. АҚШ, Буюк Британия, Италия, Жанубий Корея ва Европа Иттифоқи тажрибаси асосида аноним хабарларни қабул қилиш, қайта алоқа ўрнатиш ва текшириш механизмлари қиёсий таҳлил қилинган. Шунингдек, аноним хабарларни дастлабки ахборот манбаи сифатида баҳолаш, уларни мустақил текшириш, махсус электрон платформа ва махфий идентификация кодини жорий этиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: мурожаат, аноним мурожаат, аноним хабар, коррупция, коррупцияга қарши курашиш, хабар берувчи шахс, махфийлик, ҳуқуқий ҳимоя, дастлабки ахборот, қайта алоқа, электрон платформа, процессуал кафолатлар.

Кириш

Коррупция яширин хусусиятга эга бўлган ҳуқуқбузарликлардан бири бўлиб, уни аниқлашда давлат органларининг назорат механизмлари билан бир қаторда фуқаролар, ташкилот ходимлари ва бошқа шахслардан келиб тушадиган ахборот ҳам муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, коррупциявий ҳаракат ҳақида маълумотга эга шахс ўзининг шахси ошкор бўлиши, иш жойида босимга учраши ёки бошқа салбий оқибатлардан хавфсираган ҳолларда хабар беришдан воз кечиши мумкин. Шу нуқтаи назардан, коррупцияга оид ҳолатлар бўйича аноним ахборот бериш имкониятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш коррупцияга қарши курашиш механизмларини такомиллаштиришнинг долзарб йўналишларидан бири ҳисобланади.

Мазкур масаланинг долзарблиги Давлат Раҳбари томонидан коррупцияга қарши курашиш соҳасига берилаётган устувор аҳамият билан ҳам белгиланади. Давлатимиз раҳбари 2025 йил 26 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига қилган Мурожаатномасида: **“Коррупция – давлат тараққиётига тўсиқ бўладиган, адолат ва қонун устуворлигини издан чиқарадиган энг жиддий таҳдид”**, деб таъкидлаб, 2026 йилда коррупцияга қарши курашиш бўйича **“фавқулодда ҳолат”** эълон қилинишини маълум қилдилар¹.

Айни вақтда, Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Қонуни 6-моддасида мурожаат этувчи шахсни идентификация қилиш имконини бермайдиган мурожаат аноним мурожаат деб эътироф этилади ва Қонунда бундай мурожаатлар кўриб чиқилмаслиги белгиланган. Шу билан бирга, “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуннинг 28-моддасида коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар берган шахслар ва уларнинг яқин қариндошларини ҳимоя қилиш кафолатлари назарда тутилган. Мазкур

¹ <https://president.uz/uz/lists/view/8834>

ҳолат коррупцияга оид ахборот бериш соҳасида шахсни ҳимоя қилишнинг мавжуд механизмлари билан аноним хабар бериш институти ўртасидаги нисбатни алоҳида илмий-ҳуқуқий таҳлил қилишни талаб этади.

Аноним мурожаат институтининг ҳуқуқий ва назарий асослари

Аноним мурожаат институтининг ҳуқуқий моҳиятини очиб беришда, аввало, ушбу тушунчанинг мазмунини аниқ белгилаб олиш зарур. Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Қонуни **3-моддасида**, жисмоний шахснинг фамилияси, яшаш жойи тўғрисидаги маълумотлар ёки юридик шахснинг тўлиқ номи ва жойлашган ери кўрсатилмаган ёхуд улар ҳақида ёлгон маълумотлар берилган, шунингдек белгиланган тартибда тасдиқланмаган мурожаатлар аноним мурожаатлар ҳисобланиши ва қонуннинг **29-моддасига** мувофиқ, бундай мурожаатлар кўриб чиқилмаслиги белгиланган².

Шу ўринда аноним мурожаат, махфий мурожаат ва коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар бериш тушунчаларини бир-биридан фарқлаш лозим. Аноним мурожаатда хабар берувчининг шахси ваколатли органга ҳам маълум бўлмайди. Махфий хабар беришда эса, хабар берувчининг шахси ваколатли органга маълум бўлади, бироқ, мазкур маълумот бошқа шахсларга ошкор этилмайди. “**Махфий мурожаат**” амалдаги мурожаатлар тўғрисидаги қонунда мурожаатнинг мустақил тури сифатида белгиланмаган бўлса-да, коррупция ҳақида хабар берувчиларга нисбатан айнан шундай ҳимоя механизми мавжуд. Хусусан, “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуннинг **28-моддасида**, коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар берган шахс ва унинг яқин

² Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 11 сентябрьдаги “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги ЎРҚ-445-сон Қонуни // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/docs/3336169>

қариндошлари давлат ҳимоясида бўлади, хабар берувчи шахс ҳақидаги маълумотлар эса, хизмат сирини ташкил этади ва қонунда назарда тутилган ҳоллардан ташқари ошкор қилинмайди³.

Коррупция ҳақида хабар бериш эса, мазмун жиҳатидан оддий мурожаатдан фарқ қилади. Бунда асосий мақсад шахсий ҳуқуқ ёки манфаатни тиклаш эмас, балки ваколатли органга эҳтимолий коррупциявий ҳуқуқбузарлик тўғрисида ахборот етказишдан иборат. Шу сабабли аноним хабар коррупцияга қарши курашиш тизимида тайёр далил сифатида эмас, балки текшириш талаб этиладиган дастлабки ахборот манбаи сифатида қаралиши мумкин.

Хорижий олимлардан П.Б. Жаббинг фикрича, “ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар бериш – бу ташкилот ҳақидаги маълумотлардан махсус фойдаланиш имкониятига эга бўлган шахс томонидан жиддий қонунбузарлик ёки бошқа номақбул ҳаракат ҳақида уни бартараф этиш имкониятига эга ташқи субъектга ихтиёрий равишда маълумот етказишдир. Муаллиф ушбу тушунчанинг олти асосий элементини – хабар бериш ҳаракати, хабар берувчи шахс, хабар предмети, ҳуқуқбузарлик содир бўлган ташкилот, хабарни қабул қилувчи субъект ва натижага ажратади”⁴.

Бошқа бир олим М. Каптейн эса, “хабар беришнинг мазмуни билан уни етказиш шаклини бир-биридан фарқлаш зарурлигини кўрсатади. Унинг ёндашувига кўра, ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар ички ёки ташқи тартибда, оғзаки ёки ёзма шаклда, шунингдек аноним, махфий ёки очик тарзда берилиши мумкин”⁵.

³ Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 1 январьдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги ЎРҚ-419-сон Қонуни // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/ru/docs/3088008>

⁴ Jubb, P. B. (1999). Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation. Journal of Business Ethics, 21(1), 77–94. <https://doi.org/10.1023/A:1005922701763>

⁵ Kaptein, M. (2011). From Inaction to External Whistleblowing: The Influence of the Ethical Culture of Organizations on Employee Responses to Observed Wrongdoing. Journal of Business Ethics, 98(3), 513–530. <https://doi.org/10.1007/s10551-010-0591-1>

Демак, анонимлик мустақил равишда ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар беришнинг мазмунини эмас, балки хабарни етказиш усули ва хабар берувчининг шахси қай даражада очиқланишини ифодалайди.

Коррупцияга қарши курашишда аноним ахборотнинг аҳамияти, энг аввало, хабар берувчининг ўзи учун юзага келиши мумкин бўлган салбий оқибатларни камайтириш имконияти билан боғлиқ. Коррупция кўп ҳолларда ташкилот ёки муассаса ичида содир этилади ва унинг ҳолатлари тўғрисида энг тўлиқ маълумотга айнан шу тизимда фаолият юритаётган шахслар эга бўлади. Бироқ иш жойини йўқотиш, хизмат муносабатларининг ёмонлашиши ёки бошқа босим чораларидан хавфсираш шахсни маълумот беришдан тийиб туриши мумкин. Бундай вазиятда аноним хабар бериш канали коррупция ҳақидаги яширин ахборотнинг ваколатли органга етиб келишини таъминловчи қўшимча механизм вазифасини бажариши мумкин.

Бир гуруҳ олимлар М.П. Мичели, Б.Л. Роуч ва Ж.П. Нир “аноним хабар бериш институтини ўрганиб, анонимликнинг икки қарама-қарши хусусияти мавжудлигини қайд этганлар. Хусусан, хабар берувчи ўз шахсини яшириш орқали таъқибдан ҳимояланиш имконига эга бўлади, бироқ, айтилиши вақтда аноним хабарнинг ишончлилигига нисбатан шубҳа кучайиши мумкин. Муаллифлар 8500 нафар федерал хизматчи иштирокидаги маълумотларни таҳлил қилиб, шахснинг аноним хабар беришни танлаши, жумладан, унга нисбатан салбий оқибатлар юзага келиш эҳтимоли билан боғлиқлигини кўрсатганлар”⁶.

Бу борада Ж. Ротшильд ва Т. Мителар ҳам “коррупция ва бошқа қоидабузарликлар ҳақида хабар берган шахсларни ўрганиб, жиддий ва тизимли ҳуқуқбузарликлар ҳақида хабар берган ходимлар раҳбарият

⁶ Miceli, M.P., Roach, B.L., & Near, J.P. (1988). The Motivations of Anonymous Whistle-Blowers: The Case of Federal Employees. *Public Personnel Management*, 17, 281-296. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Motivations-of-Anonymous-Whistle-Blowers%3A-The-Miceli-Roach/262beab8d21f25e2b4bebe09c242d058ca295f78>

томонидан босим ва бошқа салбий таъсирларга кўпроқ дуч келганини аниқлаганлар. Муаллифларнинг тадқиқоти хабар берувчининг шахсини ҳимоя қилиш коррупция ҳақида маълумот бериш тизимининг муҳим элементи эканини кўрсатади”⁷.

Бошқа бир олим К. Хаузер эса, “масалани рақамли технологиялар нуқтаи назаридан таҳлил қилиб, Франция, Германия, Буюк Британия ва Швейцариядаги 178 та ташкилот маълумотларини ўрганган. Унинг хулосасига кўра, интернет асосида ишлайдиган махсус хабар бериш тизимлари анъанавий мурожаат каналларига нисбатан хабар берувчининг шахсини сир сақлашда самаралироқ бўлиши мумкин. Олим бу каби рақамли воситалар коррупцияга қарши ички назорат тизимининг муҳим элементига айланиши мумкинлигини таъкидлайди”⁸.

Мазкур илмий қарашлар аноним хабар беришни мутлақ ҳимоя воситаси ёки аксинча, ишончсиз ахборот манбаи сифатида бир томонлама баҳолаш тўғри эмаслигини кўрсатади. Анонимлик коррупция ҳақида хабар берувчи шахс учун хавфни камайтириши мумкин, бироқ ваколатли орган учун хабардаги маълумотларни текшириш ва қўшимча ахборот олиш масаласини мураккаблаштиради. Шу сабабли мазкур институтнинг самарадорлиги аноним хабарни қабул қилишнинг ўзига эмас, балки уни дастлабки саралаш, хабар берувчи билан аноним тарзда қайта алоқа қилиш ва келтирилган маълумотларни мустақил манбалар орқали текшириш механизмларига ҳам боғлиқ.

⁷ Rothschild, Joyce & Miethe, Terance. (1999). Whistle-Blower Disclosures and Management Retaliation: The Battle to Control Information about Organization Corruption. Work and Occupations. 26. 107-128. https://www.researchgate.net/publication/249690500_Whistle-Blower_Disclosures_and_Management_Retaliation_The_Battle_to_Control_Information_about_Organization_Corruption

⁸ Hauser, Christian. (2021). The role of web-based reporting systems in safeguarding whistleblowers' anonymity. Academy of Management Proceedings. 2021. 15728. 10.5465/AMBPP.2021.15728abstract. https://www.researchgate.net/publication/355356075_The_role_of_web-based_reporting_systems_in_safeguarding_whistleblowers'_anonymity

Фикримизча, айнан шу нуқтада умумий мурожаатлар институти билан коррупция ҳақида хабар бериш институтини ҳукуқий жиҳатдан фарқлаш масаласи юзага келади. Оддий мурожаатда шахс муайян ҳукуқини амалга ошириш ёки бузилган манфаатини тиклаш мақсадида давлат органига мурожаат қилса, коррупция ҳақида хабарда асосий мақсад шахсий масалани ҳал қилиш эмас, балки жамоат ва давлат манфаатларига дахл қилувчи эҳтимолий ҳукуқбузарлик ҳақида ваколатли органни хабардор қилишдан иборат бўлиши мумкин. Шу сабабли коррупцияга оид аноним хабарларни умумий аноним мурожаатлар билан бир хил ҳукуқий режимда қолдириш қанчалик мақсадга мувофиқ эканини алоҳида кўриб чиқиш зарур.

Ўзбекистон қонунчилигида мурожаатлар ва коррупция ҳақида хабар беришнинг амалдаги тартиби

Ўзбекистон қонунчилигида мурожаат қилишнинг умумий тартиби “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Қонун билан белгиланган. Қонуннинг 3-моддасида, жисмоний шахснинг фамилияси, яшаш жойи ҳақидаги маълумотлар кўрсатилмаган ёки улар ҳақида ёлғон маълумот берилган, шунингдек белгиланган тартибда тасдиқланмаган мурожаат аноним мурожаат ҳисобланади. Шу Қонуннинг 29-моддасида эса, аноним мурожаатлар кўриб чиқилмаслиги тўғридан-тўғри белгиланган.

Бироқ, коррупция ҳақида хабар беришга нисбатан қонунчиликда алоҳида ҳимоя механизми мавжуд. “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуннинг 28-моддасида, коррупцияга оид ҳукуқбузарлик ҳақида ахборот берган шахс ва унинг яқин қариндошлари давлат ҳимоясида бўлади. Энг муҳими, хабар берувчи шахс тўғрисидаги маълумотлар хизмат сирини ташкил этади ва фақат қонунда назарда тутилган ҳолларда ҳамда хабар берувчининг ва тегишли орган

раҳбарининг ёзма розилиги асосида ошкор қилиниши мумкин. Шунингдек, хабар берганлиги сабабли шахснинг меҳнат ҳуқуқларини бузиш ёки унинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига тажовуз қилиш тақиқланган.

Коррупция ҳақида хабар берувчиларни рағбатлантиришнинг амалий тартиби Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 31 декабрдаги 829-сон қарори билан белгиланган. Низомга мувофиқ, “шахснинг коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида берган хабари асосида ҳуқуқбузарлик фош этилса, у белгиланган тартибда рағбатлантирилиши мумкин. Шу билан бирга, хабар берган шахс, унинг оила аъзолари ва яқин қариндошларини ҳимоя қилиш қонунчиликка мувофиқ амалга оширилиши белгиланган”⁹.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 июндаги ПФ–6013-сон “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги Фармони мазкур масала учун муҳим ҳуқуқий асослардан бири ҳисобланади. Унга мувофиқ, Коррупцияга қарши курашиш агентлиги ташкил этилган бўлиб, унинг вазифалари қаторига мамлакатда коррупция ҳолатини тизимли таҳлил қилиш, коррупция хавфи юқори бўлган соҳаларни аниқлаш, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари асосида коррупцияга қарши мониторинг олиб бориш, фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорлик қилиш ҳамда илғор хорижий тажрибани миллий қонунчиликка жорий этиш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш киритилган. Фармонда, шунингдек, коррупцияга қарши курашиш самарадорлигини ошириш учун фуқаролик

⁹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг, 2020 йил 31 декабрдаги “Коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар берган ёки коррупцияга қарши курашишга бошқа тарзда қўмаклашган шахсларни рағбатлантириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 829-сон Қарори // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/docs/5193571>

жамияти ва нодавлат сектор вакиллари кенг жалб этиш зарурлиги алоҳида қайд этилган¹⁰.

Фикримизча, мазкур қоидалар коррупция ҳақида ахборот олиш каналларини, шу жумладан, аноним хабар бериш механизмларини такомиллаштириш учун умумий ҳуқуқий-сиёсий асос яратади. Чунки Фармон Агентлик зиммасига нафақат коррупция ҳолатларини таҳлил қилиш, балки коррупцияга қарши курашишнинг замонавий усуллари ва халқаро стандартларини жорий этиш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш вазифасини ҳам юклайди.

2026 йил 22 июнда қабул қилинган ЎРҚ-1155-сон Қонун билан ушбу кафолатлар янада кучайтирилди. Жумладан, “ўз фаолият юритаётган давлат органида коррупцияга оид жиноят ҳақида асосли хабар берган шахсга нисбатан Коррупцияга қарши курашиш агентлигини олдиндан хабардор қилмасдан икки йил давомида интизомий жазо чорасини қўллашга йўл қўйилмайди. Шунингдек, коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар берувчиларни рағбатлантириш давлат томонидан кафолатланиши, рағбатлантириш пул мукофоти, ташаккурнома, эсдалик совғаси ёки бошқа шаклларда амалга оширилиши белгиланди”¹¹.

Бу борада бир гуруҳ олимлар М.П. Мичели, М. Рег, Ж.П. Нир ва К.К. Райаннинг тадқиқотида, “хабар берувчиларни ҳимоя қилишга қаратилган махсус қонунларнинг мавжудлиги ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар бериш эҳтимолини оширади. Бироқ, муаллифлар қонуний ҳимоя мавжуд бўлган шароитда ҳам шахслар таъқиб ёки бошқа салбий

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 июндаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-6013-сон Фармони // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/docs/4875784>

¹¹ Ўзбекистон Республикасининг 2026 йил 22 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига коррупцияга қарши курашиш самарадорлигини оширишга, коррупцияга оид жиноятлар учун жавобгарлик муқаррарлигини таъминлашга қаратилган қўшимча ва ўзгартиришлар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-1155-сон Қонуни // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/docs/8282286>

оқибатлардан хавфсираши ва шу сабабли аноним тарзда хабар беришга интилиши мумкинлигини аниқлаганлар”¹².

Бошқа бир олимлар гуруҳи, хусусан, С.Э. Каплан, К. Пэни, Ж. Самуэлс ва Ж. Чжанлар эса, “аноним ва очиқ хабар бериш каналларини экспериментал таҳлил қилиб, хабар бериш каналининг тури шахснинг фирибгарлик ҳақида хабар беришга тайёрлигига таъсир кўрсатишини қайд этадилар. Уларнинг фикрича, аноним канал мавжудлиги эҳтимолий хабар берувчи учун қўшимча ҳимоя вариантини шакллантиради”¹³.

Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистонда амалдаги тизим асосан махфийлик моделига қурилган, деб баҳолаш мумкин. Яъни коррупция ҳақида хабар берувчининг шахси ваколатли органга маълум бўлади, аммо у тўғрисидаги маълумот хизмат сири сифатида ҳимоя қилинади. Айни вақтда “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонунда аноним хабарларни қабул қилиш ва уларни текширишнинг алоҳида тартиби назарда тутилмаган; қонунда “аноним” тушунчаси ҳам қўлланилмаган.

Шу боис, фикримизча, амалдаги қонунчиликда муайян ҳуқуқий бўшлиқ мавжуд, яъни, бир томондан, коррупция ҳақида хабар берувчи шахсни ҳимоя қилиш ва рағбатлантиришнинг анча ривожланган тизими шаклланган, иккинчи томондан эса, ўз шахсини умуман ошкор этмасдан коррупция ҳақида ахборот бериш ва бундай ахборотни дастлабки тартибда текшириш механизми белгиланмаган. Мазкур масала аноним хабар бериш институтини коррупцияга қарши курашиш соҳасида умумий

¹² Miceli, M.P., Rehg, M.T., Near, J.P., & Ryan, K.C. (1999). Can Laws Protect Whistle-Blowers? Work and Occupations, 26, 129-151. <https://www.semanticscholar.org/paper/Can-Laws-Protect-Whistle-Blowers-Miceli-Rehg/43cf96b32f029285de45a7a269257981cbd644de>

¹³ Kaplan, Steven & Pany, Kurt & Samuels, Janet & Zhang, Jian. (2012). An examination of anonymous and non-anonymous fraud reporting channels. Advances in Accounting. 28. 88-95. 10.1016/j.adiac.2012.02.008. https://www.researchgate.net/publication/271635180_An_examination_of_anonymous_and_non-anonymous_fraud_reporting_channels

мурожаатлар режимидан алоҳида тартибда ҳуқуқий тартибга солиш заруратини юзага келтиради.

Хорижий давлатларда коррупция ҳақида аноним хабар бериш механизмлари

Хорижий тажриба шуни кўрсатадики, коррупция ва бошқа ҳуқуқбузарликлар ҳақида аноним хабар бериш механизми турли давлатларда бир хил шаклда йўлга қўйилмаган. Айрим мамлакатларда хабар берувчи ўз шахсини ваколатли органга умуман ошкор этмаслиги мумкин бўлса, бошқаларида унинг шахси фақат адвокат ёки махсус ваколатли ходимга маълум бўлиб, кейинги текширув жараёнида махфий сақланади. Шу билан бирга, замонавий тизимларда аноним хабарни бир томонлама қабул қилишдан кўра, хабар берувчининг шахсини очмасдан у билан кейинчалик мулоқот қилиш имкониятини сақлаб қолишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

АҚШ тажрибаси. АҚШ Қимматли қоғозлар ва биржалар комиссиясининг (SEC) хабар берувчилар дастурида шахс ҳуқуқбузарлик тўғрисида аноним тарзда маълумот тақдим этиши мумкин. Агар у келгусида пул мукофоти олиш ҳуқуқини сақлаб қолмоқчи бўлса, аноним хабар адвокат орқали тақдим этилиши шарт. Бунда адвокат хабар берувчининг шахсини билади, SEC эса, дастлаб унинг шахсий маълумотларини олмасдан ахборотни қабул қилиши мумкин. Хабарлар махсус электрон портал орқали қабул қилинади ва хабар берувчи кейинчалик қўшимча маълумот ёки ҳужжатларни ҳам тақдим этиши мумкин. SEC қоидалари хабар берувчининг шахсини ошкор қилишга нисбатан қўшимча махфийлик кафолатларини ҳам белгилайди. Бу механизмнинг муҳим жиҳати шундаки, анонимлик ваколатли органнинг

хабар мазмунини текширишига тўсқинлик қилмайди, шу билан бирга хабар берувчининг шахси дастлабки босқичда очиқланмайди¹⁴.

Буюк Британия тажрибаси. Буюк Британияда Молиявий Тартибга Солиш ва Назорат Бўйича Бошқармаси (FCA) ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги аноним хабарларни тўғридан-тўғри қабул қилади. Хабар берувчи ўз алоқа маълумотларини тақдим этмаслиги мумкин. Бироқ Молиявий Тартибга Солиш ва Назорат Бўйича Бошқарманинг ўзи ҳам мутлақ анонимликнинг амалий чекловини кўрсатади: агар алоқа маълумотлари бўлмаса, ваколатли орган қўшимча саволлар бера олмайди ва бу хабар бўйича самарали чора кўриш имкониятини камайтириши мумкин. Шу сабабли шахс хоҳласа ўз алоқа маълумотларини фақат махсус коррупция ҳақида хабар бериш гуруҳига тақдим этиши мумкин ва ушбу маълумот хабарда тилга олинган ташкилот ёки шахсга берилмайди. FCA 2025-2026 йилда 1 375 та хабарни кўриб чиққан, хабар берувчиларнинг 32 фоизи эса, алоқа маълумотларини тақдим этмаган. Хабарлардан олинган ахборот 523 та ҳолатда бевосита назорат ёки ҳуқуқий чораларга олиб келган¹⁵.

Италия тажрибаси. Италияда коррупцияга қарши миллий орган – Коррупцияга қарши курашиш миллий агентлиги (ANAC) махсус электрон коррупция ҳақида хабар бериш платформасидан фойдаланади. Хабар рўйхатга олинганда фуқарога махсус идентификация коди – “key code” берилади. Шу код орқали хабар берувчи ўз шахсини очиқламасдан ANAC билан мулоқот қилиши, хабарнинг кўриб чиқилиш ҳолатини кузатиши ва зарур қўшимча маълумотларни тақдим этиши мумкин. Платформада хабар берувчининг шахсий маълумотлари хабарнинг асосий мазмунидан алоҳида ҳимоя қилинади. ANAC амалиётининг муҳим жиҳати шуки, анонимлаштирилган ёки махфий мулоқот бир марталик хабар билан тугамайди, балки ваколатли орган билан кейинги

¹⁴ <https://www.sec.gov/enforcement-litigation/whistleblower-program/whistleblower-frequently-asked-questions>

¹⁵ <https://www.fca.org.uk/firms/whistleblowing/report-form>

алоқани сақлаб қолиш имконини беради. 2025 йилда ANAC ички хабар бериш каналлари бўйича янги қўлланмани ҳам қабул қилди¹⁶.

Жанубий Корея тажрибаси. Жанубий Кореяда коррупция ҳақида хабар беришда оддий аноним хабардан фарқ қилувчи “шахсни ошкор этмасдан адвокат орқали хабар бериш” (proху reporting) институти амал қилади. Унга кўра, хабар берувчи ўз шахсий маълумотларини Коррупцияга қарши курашиш ва фуқаролик ҳуқуқлари комиссиясига (ACRC) очиқ кўрсатмасдан адвокат орқали коррупция ёки жамоат манфаатларига қарши ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар бериши мумкин. Шахсий маълумотлар ва адвокатга берилган ваколатнома муҳрланган ҳолда тақдим этилади ва ACRC ходими хабар берувчининг розилигисиз уларни очиб кўриш ҳуқуқига эга эмас. Бундан ташқари, ACRC муайян соҳалар бўйича махсус адвокатлар гуруҳини шакллантирган бўлиб, хабар берувчиларга бепул маслаҳат ва вакиллик хизматлари кўрсатилиши мумкин. Бу модель анонимлик билан хабарнинг ишончилиги ўртасидаги мувозанатни адвокат институти орқали таъминлашга қаратилган¹⁷.

Европа Иттифоқи тажрибаси. Европа Парламенти ва Кенгашининг 2019/1937-сон Директиваси аноним хабар бериш масаласида барча аъзо давлатлар учун мутлақ ягона талаб ўрнатмайди. Директиванинг 6-моддаси 2-қисмига кўра, давлатлар хусусий ва давлат ташкилотлари ҳамда ваколатли органлар аноним хабарларни қабул қилиши ва улар бўйича чора кўриши шарт ёки шарт эмаслигини миллий қонунчиликда мустақил белгилаши мумкин. Бироқ 6-модданинг 3-қисмида аввал аноним хабар берган, кейинчалик шахси аниқланиб, таъқибга учраган шахс ҳам Директивадаги ҳимоя кафолатларидан фойдаланиши белгиланган. Шунингдек, 9-модда ички хабар каналлари хабар берувчининг шахси махфийлигини таъминлайдиган ва у билан қўшимча

¹⁶ <https://www.anticorruzione.it/en/-/whistleblowing>

¹⁷ <https://www.acrc.go.kr/menu.es>

мулоқот қилиш имконини берадиган тарзда ташкил этилишини талаб қилади¹⁸.

Мазкур тажрибаларни қиёсий таҳлил қилишдан кўринадик, энг самарали моделларда анонимлик фақат шахснинг исмини кўрсатмаслик билан чекланмайди. АҚШда адвокат орқали хабар бериш, Жанубий Кореяда шахсни ошкор этмасдан вакил орқали мурожаат қилиш, Италияда идентификация коди орқали икки томонлама алоқа, Буюк Британияда эса, аноним хабарни қабул қилиш билан бирга ихтиёрий махфий алоқа имконияти мавжуд. Шу боис Ўзбекистон учун ҳам “шахсни умуман аниқлаб бўлмайдиган бир марталик хабар”дан кўра, “шахсни ошкор этмасдан қайта алоқа қилиш имконини берувчи аноним хабар бериш механизми”ни кўриб чиқиш амалий жиҳатдан самаралироқ бўлиши мумкин.

Аноним мурожаат институтини жорий этишнинг ижобий ва салбий жиҳатлари

Аноним мурожаат институтини коррупцияга қарши курашиш тизимига жорий этиш, бир томондан, давлат органларига очиқ тарзда хабар беришдан хавфсирайдиган шахслар учун қўшимча ахборот канали яратади. Айниқса, коррупциявий ҳаракат раҳбар ёки хизмат мавқеи юқори бўлган шахс билан боғлиқ бўлганда, хабар берувчи меҳнат муносабатлари ёмонлашиши, таъқибга учраши ёки бошқа салбий оқибатлардан қўрқиб маълумотни яшириши мумкин. Бундай вазиятда анонимлик ҳуқуқбузарлик ҳақида умуман хабар берилмаслиги хавфини камайтириш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Бир гуруҳ хорижлик олимлар Х. Латан, Ч. Жаббур ва бошқалар “АҚШ ҳамда Индонезия маълумотлари асосида ўтказган тадқиқотида ҳуқуқбузарлик қанчалик жиддий бўлса, шахсда у ҳақида хабар бериш

¹⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1937&utm>

истаги шунчалик юқори бўлишини, шу билан бирга, жиддий ҳуқуқбузарликларда хабар берувчилар эҳтимолий таъқибдан ҳимояланиш учун аноним каналларни танлашга кўпроқ мойил бўлишини қайд этадилар. Бу анонимликни, айниқса, мансаб ваколатидан фойдаланиш билан боғлиқ яширин ҳуқуқбузарликларни аниқлашда муҳим восита сифатида баҳолаш имконини беради”¹⁹.

Аноним мурожаатнинг иккинчи муҳим ижобий жиҳати – коррупцияга оид ахборот манбалари доирасини кенгайтиришидир. Шахс ўзини идентификация қилиш мажбуриятидан озод бўлганида, у очик мурожаат қилишга тайёр бўлмаган ҳолатда ҳам ваколатли органга маълумот тақдим этиши мумкин. 2024 йилдаги ижтимоий таъсир ва ҳуқуқбузарликлар ҳақида хабар беришга бағишланган умумлаштирувчи тадқиқотда ҳам ҳақиқий анонимлик таъқибдан кўрқиш ва ижтимоий босимни камайтириб, хабар беришга тайёрликни ошириши кўрсатилган²⁰.

Шу билан бирга, анонимликнинг салбий жиҳатларини ҳам инкор этиб бўлмайди. Энг асосий муаммо – хабарнинг ишончилигини баҳолаш ва ундаги маълумотларни аниқлаштириш имкониятининг чекланишидир. Агар аноним мурожаатда умумий айбловлар келтирилиб, аниқ шахс, ходиса, вақт, жой, ҳужжат ёки бошқа текшириладиган маълумот кўрсатилмаса, ваколатли органда текширувни қайси йўналишда олиб бориш масаласи мураккаблашади. OECD ҳам аноним хабар беришда хабар берувчидан қўшимча маълумот олиш ҳамда қасддан ёлғон айбловлар учун унинг жавобгарлиги масаласини ҳал қилиш қийинлашишини қайд этади. Шу боис Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти Австрия тажрибасидаги каби хабар берувчининг шахсини

¹⁹ Latan, H., Chiappetta Jabbour, C.J., Ali, M. et al. What Makes You a Whistleblower? A Multi-Country Field Study on the Determinants of the Intention to Report Wrongdoing. *J Bus Ethics* 183, 885–905 (2023). <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05089-y>

²⁰ Patrick Bergemann. 2024. How Social Influence Affects Reporting: Toward an Integration of Crime Reporting, Whistleblowing, and Denunciation. *Annual Review of Sociology* 50:209-228. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-030222-013736>

очмасдан, махсус рақам орқали қайта алоқа қилиш имконини берувчи электрон механизмларни мувозанатли ечим сифатида кўрсатади²¹.

Аноним мурожаатлар билан боғлиқ яна бир хавф – шахсий адоват, рақобат ёки бошқа ғаразли мақсадларда ёлғон хабар бериш имкониятидир. Бироқ, бу хавф аноним хабарларни умуман қабул қилмаслик учун етарли асос эмас.

Шунингдек, аноним мурожаат асосида тўғридан-тўғри шахсга нисбатан салбий ҳуқуқий оқибатлар келтириб чиқариш унинг ҳуқуқларига хавф туғдириши мумкин. Шу сабабли аноним хабарни шахснинг айбдорлигини тасдиқловчи мустақил далил сифатида эмас, балки ваколатли орган томонидан бошқа манбалар орқали текширилиши лозим бўлган ахборот сифатида баҳолаш зарур. Хабардаги маълумот тасдиқланмагунга қадар унда номи кўрсатилган шахсга нисбатан автоматик равишда жавобгарлик масаласини қўйиш мақсадга мувофиқ эмас.

Фикримизча, аноним мурожаат институтининг ижобий ва салбий жиҳатлари ўртасидаги мувозанатни таъминлаш учун хабарни қабул қилишнинг ўзи эмас, балки уни саралаш мезонларини қонунчиликда белгилаш ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Хусусан, коррупция ҳақидаги аноним хабарда текширилиши мумкин бўлган аниқ факт, воқеа содир бўлган вақт ва жой, эҳтимолий иштирокчилар, ҳужжат ёки бошқа объектив маълумотлар мавжуд бўлса, уни текшириш учун асос сифатида қабул қилиш; умумий, мавҳум ва ҳеч қандай текшириладиган маълумотни ўз ичига олмаган хабарларни эса, қўшимча ҳаракатсиз қолдириш механизмини назарда тутиш мумкин.

Бунда энг мақбул йўл анонимликни сақлаган ҳолда икки томонлама қайта алоқа имкониятини яратишдир. Бу хабар берувчининг шахсини

²¹ https://www.oecd.org/en/publications/oecd-public-integrity-handbook_ac8ed8e8-en/full-report/openness_b1c18876.html

очмасдан ундан қўшимча маълумот ва ҳужжатлар сўраш, дастлабки маълумотларни аниқлаштириш ва текширув натижаси ҳақида хабар бериш имконини беради. Шу тариқа анонимликнинг асосий афзаллиги – хабар берувчини ҳимоя қилиш сақланиб, унинг асосий камчилиги – қўшимча ахборот олиш имкониятининг йўқлиги сезиларли даражада камайтирилиши мумкин. OECD ҳам айнан шундай ёндашувни хавфсиз аноним хабар бериш тизимларини ташкил этишда самарали механизм сифатида кўрсатади.

Ўзбекистонда аноним мурожаат институтини жорий этиш бўйича таклифлар

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб, Ўзбекистонда коррупцияга оид аноним хабарларни умумий аноним мурожаатлардан ҳуқуқий жиҳатдан ажратиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз. Амалда “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Қонуннинг 29-моддасига мувофиқ аноним мурожаатлар кўриб чиқилмайди. Шу сабабли, **биринчи навбатда**, мазкур моддада коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида аниқ ва текшириш имкони бўлган маълумотларни ўз ичига олган аноним хабарлар учун истисно назарда тутилиши мумкин.

Бунда аноним хабарни оддий мурожаат сифатида эмас, балки коррупцияга оид эҳтимолий ҳуқуқбузарлик ҳақидаги махсус ахборот сифатида белгилаш мақсадга мувофиқ. Шу муносабат билан, “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонунга “коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик тўғрисида аноним хабар” тушунчасини киритиш мумкин. Унда бундай хабарни “хабар берувчининг шахсини идентификация қилиш имконини бермайдиган, бироқ текшириш мумкин бўлган коррупция аломатлари ҳақидаги ахборот” сифатида белгилаш мумкин. Амалдаги Қонуннинг 28-моддаси хабар берувчиларни ҳимоя қилиш ва

рағбатлантиришни кафолатлайди, бироқ аноним хабарни алоҳида ҳуқуқий институт сифатида тартибга солмайди.

Иккинчидан, аноним хабарларни қабул қилишнинг минимал мазмуний мезонлари белгиланиши керак. Фикримизча, хабарда камида ҳуқуқбузарликнинг моҳияти, унинг тахминий вақти ва жойи, алоқадор ташкилот ёки шахс, текшириш мумкин бўлган ҳужжат, тўлов, шартнома, қарор ёки бошқа объектив маълумот кўрсатилган бўлиши лозим. Фақат “фалон мансабдор коррупционер” каби умумий ва текшириш имконини бермайдиган даъволар махсус текширишни бошлаш учун етарли ҳисобланмаслиги керак.

Учинчидан, аноним хабар бўйича уч босқичли текшириш механизмини жорий этиш мумкин. Жумладан, дастлаб хабар мазмунининг текшириш имкони баҳоланади; кейин маълумотлар давлат ахборот тизимлари, ҳужжатлар ва бошқа мустақил манбалар орқали текширилади, фақат коррупция ёки жиноят аломатлари мустақил равишда тасдиқланганидан кейингина қонунда назарда тутилган процессуал чоралар кўрилади. Бу аноним хабарнинг ўзи автоматик равишда шахсга нисбатан ҳуқуқий чора қўллаш учун асос бўлиб қолмаслигини таъминлайди.

Тўртинчидан, Жанубий Корея тажрибасидан келиб чиқиб, шахс тўлиқ аноним қолишни истамаган, бироқ, ўз маълумотларини давлат органига бевосита ошкор қилишдан хавфсираган ҳолатлар учун адвокат орқали махфий хабар бериш механизмини ҳам жорий этиш мумкин. Бунда хабар берувчининг шахси адвокатга маълум бўлади, ваколатли орган эса ишнинг дастлабки босқичида унинг шахсий маълумотларини олмайди. Жанубий Корея ACRC тизимида шундай «proxу reporting» механизми мавжуд.

Бешинчидан, аноним мурожаатларнинг статистик ҳисобини алоҳида юритиш мақсадга мувофиқ. Жумладан, келиб тушган аноним

хабарлар сони, уларнинг нечтаси текширишга қабул қилингани, нечтаси тасдиқлангани ва нечтаси асоссиз деб топилгани ҳақида умумлаштирилган маълумотлар Коррупцияга қарши курашиш агентлигининг йиллик ҳисоботларида эълон қилиниши мумкин. Бу механизмнинг самарадорлигини баҳолаш, саралаш мезонларини кейинчалик такомиллаштириш ва асоссиз хабарлар улушини аниқлаш имконини беради.

Шу тариқа, Ўзбекистонда аноним мурожаат институтини жорий этиш **“аноним хабарни қабул қилиш – махсус код орқали қайта алоқа – мазмуний саралаш – мустақил текшириш – маълумот тасдиқланганда қонуний процессуал чора кўриш”** модели асосида ташкил этилиши мақсадга мувофиқ. Бундай ёндашув анонимликни коррупция ҳақида ахборот олишнинг қўшимча воситасига айлантиради, бир вақтнинг ўзида асоссиз айбловлар натижасида шахсларнинг ҳуқуқлари бузилиши хавфини ҳам чеклайди.

Хулоса

Таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида аноним хабар бериш институтини жорий этиш коррупцияга қарши курашиш тизимида қўшимча ахборот манбаини шакллантириш имконини беради. Айниқса, хизмат бўйича қарамлик, эҳтимолий таъқиб ёки бошқа салбий оқибатлар туфайли ўз шахсини ошкор қилишдан хавфсирайдиган шахслар учун аноним хабар бериш имконияти яширин коррупция ҳолатларини аниқлашда муҳим аҳамият касб этиши мумкин. Хорижий давлатлар тажрибаси ҳам анонимликни фақат хабар берувчининг шахсини яшириш сифатида эмас, балки унинг шахсини ошкор қилмаган ҳолда ваколатли орган билан қайта алоқа қилиш, қўшимча маълумот ва ҳужжатларни тақдим этиш имконини

берувчи махсус механизм сифатида шакллантириш мақсадга мувофиқлигини кўрсатади.

Фикримизча, бундай институтни жорий этишда аноним хабарнинг ўзи шахсни жавобгарликка тортиш ёки бошқа салбий ҳуқуқий оқибатларни келтириб чиқариш учун асос бўлмаслиги керак. У фақат текширилиши лозим бўлган дастлабки ахборот сифатида қабул қилиниб, ундаги маълумотлар мустақил манбалар орқали тасдиқланганидан кейингина тегишли процессуал чоралар кўрилиши лозим. Шу билан бирга, махсус электрон платформа, махфий идентификация коди, икки томонлама аноним алоқа, хабарларни мазмуний саралаш мезонлари ва хабар берувчиларни кейинчалик ҳимоя қилиш механизмларини жорий этиш мазкур институтнинг самарадорлигини таъминлаши мумкин.

Аноним мурожаат институтини жорий этишни коррупцияга қарши курашишнинг алоҳида ва мустақил воситаси эмас, балки мавжуд хабар бериш, текшириш ва хабар берувчиларни ҳимоя қилиш механизмларини тўлдирувчи янги ҳуқуқий институт сифатида шакллантириш мақсадга мувофиқ. Бунда хабар берувчини ҳимоя қилиш билан бир қаторда, аноним хабарда номи келтирилган шахснинг ҳуқуқлари, айбсизлик презумпцияси ва ахборотнинг холис текширилиши ҳам тенг даражада таъминланиши мақсадга мувофиқ.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
2. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 11 сентябрдаги “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги ЎРҚ-445-сон Қонуни // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/docs/3336169>

3. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 1 январьдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги ЎРҚ-419-сон Қонуни // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/ru/docs/3088008>
4. Jubb, P. B. (1999). Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation. *Journal of Business Ethics*, 21(1), 77–94. <https://doi.org/10.1023/A:1005922701763>
5. Kaptein, M. (2011). From Inaction to External Whistleblowing: The Influence of the Ethical Culture of Organizations on Employee Responses to Observed Wrongdoing. *Journal of Business Ethics*, 98(3), 513–530. <https://doi.org/10.1007/s10551-010-0591-1>
6. Miceli, M.P., Roach, B.L., & Near, J.P. (1988). The Motivations of Anonymous Whistle-Blowers: The Case of Federal Employees. *Public Personnel Management*, 17, 281-296. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Motivations-of-Anonymous-Whistle-Blowers%3A-The-Miceli-Roach/262beab8d21f25e2b4bebe09c242d058ca295f78>
7. Rothschild, Joyce & Miethe, Terance. (1999). Whistle-Blower Disclosures and Management Retaliation: The Battle to Control Information about Organization Corruption. *Work and Occupations*. 26. 107-128. https://www.researchgate.net/publication/249690500_Whistle-Blower_Disclosures_and_Management_Retaliation_The_Battle_to_Control_Information_about_Organization_Corruption
8. Hauser, Christian. (2021). The role of web-based reporting systems in safeguarding whistleblowers' anonymity. *Academy of Management Proceedings*. 2021. 15728. 10.5465/AMBPP.2021.15728abstract. https://www.researchgate.net/publication/355356075_The_role_of_web-based_reporting_systems_in_safeguarding_whistleblowers'_anonymity
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг, 2020 йил 31 декабрьдаги “Коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар

берган ёки коррупцияга қарши курашишга бошқа тарзда кўмаклашган шахсларни рағбатлантириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 829-сон Қарори // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/docs/5193571>

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 июндаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-6013-сон Фармони // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/docs/4875784>

11. Ўзбекистон Республикасининг 2026 йил 22 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига коррупцияга қарши курашиш самарадорлигини оширишга, коррупцияга оид жиноятлар учун жавобгарлик муқаррарлигини таъминлашга қаратилган қўшимча ва ўзгартиришлар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-1155-сон Қонуни // қонунчилик маълумотлари миллий базаси // <https://lex.uz/docs/8282286>

12. Miceli, M.P., Rehg, M.T., Near, J.P., & Ryan, K.C. (1999). Can Laws Protect Whistle-Blowers? Work and Occupations, 26, 129-151. <https://www.semanticscholar.org/paper/Can-Laws-Protect-Whistle-Blowers-Miceli-Rehg/43cf96b32f029285de45a7a269257981cbd644de>

13. Kaplan, Steven & Pany, Kurt & Samuels, Janet & Zhang, Jian. (2012). An examination of anonymous and non-anonymous fraud reporting channels. Advances in Accounting. 28. 88-95. 10.1016/j.adiac.2012.02.008. https://www.researchgate.net/publication/271635180_An_examination_of_anonymous_and_non-anonymous_fraud_reporting_channels

14. <https://www.sec.gov/enforcement-litigation/whistleblower-program/whistleblower-frequently-asked-questions>

15. <https://www.fca.org.uk/firms/whistleblowing/report-form>

16. <https://www.anticorruzione.it/en/-/whistleblowing>

17. <https://www.acrc.go.kr/menu.es>

18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1937&utm>
19. Latan, H., Chiappetta Jabbour, C.J., Ali, M. et al. What Makes You a Whistleblower? A Multi-Country Field Study on the Determinants of the Intention to Report Wrongdoing. *J Bus Ethics* 183, 885–905 (2023). <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05089-y>
20. Patrick Bergemann. 2024. How Social Influence Affects Reporting: Toward an Integration of Crime Reporting, Whistleblowing, and Denunciation. *Annual Review of Sociology* 50:209-228. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-030222-013736>
21. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-public-integrity-handbook_ac8ed8e8-en/full-report/openness_b1c18876.html